

Vytvořit disruptivní spektrum

V současnosti se ve všech sférách našeho veřejného i soukromého života potýkáme s obrovskými změnami, takže je stále obtížnější držet krok s dobou. Hyperpropojený svět neúměrně zvyšuje svoje už tak nemalé nároky a ve vzduchu visí mimo jiné otázka, jak bude vypadat vědecké poznání v nejbližší budoucnosti. Bylo by ovšem pošetilé propadat zoufalství a beznaději, jakkoliv člověku může být někdy opravdu úzko z toho, v jaké to překotné éře vlastně žijeme.

Běh světa zkrátka na povel nepřevrátíme, ledaže bychom se začali soustavně připravovat na produktivní inovace, které někdy mohou nabývat povahy vědeckých obrátů, průlomů, popřípadě narušení nebo přímo rozvracení. Pro tuto strategii či spíše jen dílčí taktiku se dnes rází termín *disrupce*, s nímž poprvé soustavněji pracoval Clayton M. Christensen [1997], úspěšný ekonom z prestižní Harvard Business School v Bostonu. Vede zde mimo jiné populární kurz o tom, čeho by se měli vysoce postavení manažeři a byznysmeni vyvarovat, aby po všech stránkách uspěli. Ale do širokého povědomí vstoupila výrazně především jeho publikace z roku 1997 *The Innovator's Dilemma*, v níž vysvětluje *disrupci* jako něco, co nečekaně narušuje a překonává stávající technologie, ale i dosavadní prosazování ekonomického růstu. V každém případě jde v souladu s původním slovníkovým významem o radikální změnu, rozlomení, doslova prasknutí. Tím ovšem synonymické možnosti anglického výrazu „*disrupt*“ zdaleka nekončí, jedná se o pojmenování skutečně štěpné. Můžeme se tudíž uchýlit k překladu ve smyslu rozvratu, narušení, přelomu atd. Domnívám se také, že značnou afinitu neboli příbuznost k tomuto výrazu vykazuje slovo „*break*“. V této souvislosti si připomeňme, že v sociálních a humanitních vědách někdy zaznívá sousloví „bod obratu“ čili „*turning point*“. Tak například v sociologii se v poslední době objevuje obrat k *pragmatice*, nebo dokonce k *materialitě*, a to hlavně v souvislosti se studiem každodennosti.

Existuje množství *disruptivních* inovací, které například zlepšují produkty nebo artefakty na stávajícím trhu. Mohou též nečekanými aplikacemi vytvářet nové hodnoty, narušovat nebo bez nadsázky rozvracet stávající způsoby podnikání, marketingu a celkově vzato modus každodennosti. Uvedme si pro větší názornost pár příkladů. Ještě před půl stoletím byl největším hitem kufříkový nebo elektrický psací stroj, který se ale v dosti krátké době stal nepotřebným. Na logiku psacího stroje navázala klávesnice počítače, sofistikovaný textový editor a následně vlastní tiskárna. Hodí se dodat, že původně byl psací stroj vyvinut jako pomůcka pro zrakově postižené, aby vzápětí způsobil revoluci v produkci textů a měl zásadní vliv na dělbou práce, zvláště na vytvoření nové profese sekretářky. Právě o těchto procesech inspirativně pojednal norský sociální antropolog Thomas Hylland Eriksen [2005: 30–32] v kontextu nástupu informačního věku. Pokusil se totiž komplexně objasnit, jak informační technologie podstatně změnily společnost, každodenní život, „časování“ člověka apod.

Dalším příkladem může být logaritmické pravítko, které se jako mechanická pomůcka používalo zhruba do sedmdesátých let 20. století pro přibližné výpočty zvláště v technických oborech. Tzv. „logáro“ bylo ovšem nakonec nemilosrdně vytlačeno jednoduchou kalkulačkou, dnes uloženou coby aplikace také v běžném i „chytrém“ mobilním telefonu.

Taktika sdílení a internetové sítě, které tento a podobné procesy umožňují, disruptují stále více oblastí každodenního života. V oblasti dopravy poskytuje kupříkladu mobilní aplikace Uber spotřebitelům s chytrým telefonem možnost objednávat jízdu u řidiče této transportní sítě. Existuje i další „mobilová“ aplikace pro sdílení auta, svým způsobem lze hovořit o jakémsi digitálním autostopu. Není pochyb o tom, že podobné vymoženosti vážně ohrožují dlouhodobě zavedené formy taxislužby. Webová služba Airbnb zase zprostředkovává pronájem bydlení, takže tradiční hotely se mohou dostat na druhou kolej a stát se pouze jednou z mnoha nabídek ubytování. Vedle internetového projektu Couchsurfing, který nabízí bezplatné ubytování, tento internetový produkt zároveň vytváří globální síť pro turisty a příznivce cestování. Co je to ale všechno proti prknům s elektrickým pohonem, tzv. hoverboardům, disruptujícím prostor. Rovnováhu na dvou kolech udržují gyroskopy, v zásadě na podobném principu, jako je tomu u známějšího segwaye. Na pracovní nebo milostnou schůzku se můžeme originálně dostavit též na jednokolce, stejně jako princezna Koloběžka v pohádce Jana Wericha, která ke svému královskému nápadníkovi přijede–nepřijede oblečená–neoblečená.

Připojuji ještě drobnou, trochu štiplavou poznámku: kde je Alexander Graham Bell se svým vynálezem telefonu? Tenhle kdysi epochální vynález se nám jeví jako hluboká minulost, společně s „drátovou telegrafií“ Samuela Morseho, ale i bezdrátovými přenosy zpráv Guihelma Marconioho přes Atlantik. Dnes zcela běžný e-mail tak lze považovat za disruptivní inovaci poštovních dopisů a jak jinak – mobilní telefony představují disruptivní inovaci telegrafů. Také nahrávací průmysl se jeví v digitálním věku jako anachronismus nebo přímo archaismus.

A co si počít s „papírovými“ encyklopediemi, biografickými příručkami a dalšími souhrnnými informačními zdroji? Některé jsou velmi rozsáhlé, mnohasvazkové a navíc doplňky k nim vznikají se zpožděním třeba i jednoho roku. Vzhledem k velikosti a hmotnosti jednotlivých svazků nelze tato lexikografická díla jednoduše vzít do batůžku nebo do kabely. Takové konvoluty musí být uloženy ve veřejných knihovnách, jen opravdoví knihomilové a knihomolové je ještě mají ve své domácí bibliotéce. Mimochodem, za zmínku stojí, že českou nakladatelskou produkci zdobí Ottův slovník naučný, jehož osmadvacet svazků bylo vydáno v letech 1888–1909 ve snaze ukázat národní vzestup a pokročilost české vědy. Sedmidílné Dodatky k Ottově naučnému slovníku za redakce významného biologa Bohumila Němce ale nebyly dokončeny, zastavily se u hesla „Užok“. Jako pozoruhodná se jeví aktualita z knižního trhu, totiž že fotoreprint původního Ottova slovníku, vydaný nakladatelstvím Paseka ve spolupráci s Argem roku 2003, je již definitivně vyprodán.

Tradičně editované encyklopedie v čele se starobylým lexikografickým skvostem Encyklopedia Britannica byly odsunuty do pozadí nebo až na druhé místo digitální Wikipedií. Právě zmíněná „papírová“ encyklopedie, patřící dnes chicagské univerzitě, ukončila svou éru roku 2012. Nepomohlo ani to, že byl značně rozšířen rejstřík služeb poskytovaných nad rámec vlastní publikace. Jednalo se třeba o ročenky „Book of the Year“ a audiovizuální i jiné doplňky.

Webová encyklopedie Wikipedie, založená v roce 2001 Jimmy Walesem, velmi rychle a razantně vstoupila mezi globální média. Stala se prostorem pro generování tzv. kolektivní inteligence, má otevřený software, jinými slovy pracuje s obsahy vytvářenými samotnými uživateli. Vyznačuje se neziskovým statutem, což by nemuselo být tak docela milé jejímu zakladateli, když by se začal srovnávat s jinými borci, miliardáři v oblasti sociálních médií. Mezi podstatnější a mnohem relevantnější otázky náleží problém hodnověrnosti tohoto on-line počínu. Ale Wikipedie by měla především fungovat jako prostředek rychlé orientace a východisko pro další hledání obsáhlejších pramenů, zdrojů nebo materiálů.

Zabývat se podrobněji Wikipedií by vydalo minimálně na celou studii a nadto psanou z mé strany pouze amatérským způsobem. Poučeněji by bezpochyby k tomuto tématu přistoupil aktivní přispěvatel Wikipedie filozof Jan Sokol. Popřípadě z perspektivy historické sociologie vědění či jinak řečeno sociálních dějin poznání a vědění by se lexikografických děl zmocnil nám dobře známý Peter Burke [2013]. Tento proslulý kulturní historik a sociolog ve své zásadní publikaci počítá rovněž se ztrátou vědomostí, s překonanými poznatky a jejich likvidací, tedy s odpadem ve sféře vědění.

Raději ale s tímto exkurzem skončím, neboť už slyším některé čtenáře, jak namítají, že právě teď začínám vidět tak trochu za roh. Proto se bystře vraťme k našemu médiu. Obrazně řečeno, periodikum *Historická sociologie* má již všeobecně přijatelný amplion. A co že to vlastně znamená? Jde o potěšitelnou skutečnost, že náš časopis má potřebný ohlas v mezinárodním rámci, který je zajištěn i tím, jak se pokoušíme vkládat do jeho sestavy kromě samozřejmých abstraktů taktéž anglicky psané úvodní stati. V neposlední řadě se *Historická sociologie* definitivně stala rovněž žádoucím digitálním médiem dosažitelným v on-line verzi.

Pokračujeme v rozšiřování mediálních atributů a indexů, přičemž samozřejmě nezáleží jen na nás, v jaké mezinárodní databázi se naše periodikum umístí, ale hlavně na náročných kritériích, která příslušná grémia sledují a vyžadují. V tomto směru lze podotknout, že mezi indexy nečiníme rozdíly, žádný nepovyšujeme ani nesnižujeme. V jednom editoriu jsme již poznamenali, že nás dost vysoko hodnotí databáze *recensio.net*, v níž jsme zasazení zároveň s významnými českými periodiky, konkrétně *Českým časopisem historickým* a *Soudobými dějinami*. Uvedená databáze přitom reprezentuje společný projekt *Bayerische Statsbibliothek* a *Universität zu Köln* a v současné době nabízí přehled více než dvaceti evropských historických časopisů. Naše periodikum se tu mimo jiné nachází patrně proto, že upozorňuje na svůj širší záběr podtitulem *Časopis pro historické sociální vědy*.

Ovšem pomyslná laťka hodnocení vědeckých výkonů je neviditelnými rozhodčími posazována stále výše. Přitom vládné speciální aritmetika, která někdy neblaze poznamenává osudy intelektuálních aktérů, když se započítávají body spíše z jiných indexů. Tak od roku 2015 oborový časopis *Historická sociologie* vyhovuje platformě *European Reference Index for the Humanities* (ERIH Plus), fungující pod záštitou *European Science Foundation*. V tomto roce bylo naše periodikum přijato také do prestižní databáze *Scopus*, provozované nakladatelstvím Elsevier (Amsterdam). *Scopus* představuje jednu z nejdůležitějších citačních, bibliografických a referenčních databází, která umožňuje vyznat se ve světových vědeckých trendech, teoriích a výzkumech.

Považujeme za vhodné doplnit ještě informaci o dalším indexu: *Historická sociologie* je od roku 2015 sledována v databázi *Emerging Sources Indicators* (ESCI), náležející pod *Web of Science Core Collection*. Takový časopisům se nepočítá impakt faktor, nejsou zařazené

do *Journal Citation Report* (JCR) ani *Essential Science Indicators* (ESI). V každém případě ale takto umístěné časopisy posílá firma Thompson-Reuters do dalšího kola. Nechme se překvapit, co se v dohledné době na tomto poli zajímavého přihodí.

Už teď se samozřejmě pro mezinárodní i oborový přesah snažíme dělat, co se jen dá učinit a na co naše síly stačí. Druhé číslo *Historické sociologie* roku 2015 se podařilo celé vydat v angličtině, takže oprávněně odpadají obavy, že by se mu nedostalo pozornosti mezinárodní odborné veřejnosti kvůli jazykové bariéře. Navíc se tu objevila jména renomovaných badatelů, z nichž připomeňme Bo Strátha [2015: 9–26] a Petera Wagnera [2015: 27–44] nebo profesorku z proslulé Yaleovy univerzity v New Havenu Marci Shore [2015: 61–81]. Editory tohoto čísla a autory zasvěcené vstupní úvahy k situování historické sociologie byli Johann Pál Árnason a Nicolas Maslowski [2015: 5–8]. Pro úplnost dodávám, že se rýsuje možnost vydat v angličtině opět celé druhé číslo *Historické sociologie* roku 2017. Zahraniční člen redakční rady našeho periodika David Inglis zároveň navrhl, aby vznikl monotematický svazek zabývající se teoriemi revolucí. K němu se posléze připojil jako spolueditor Johann Pál Árnason, což zvyšuje naši naději, že se tento záměr podaří uskutečnit.

Zdá se, že by nikdo nic nenamítal ani proti opakování úrovně „jedničky“ *Historické sociologie* z roku 2015, kde se jako obvykle hned na začátku objevil zásadní článek v anglickém jazyce. Tehdy se Jiří Šubrt [2015: 9–23] zamýšlel nad tím, jak vyřešit dilema individualismu a holismu v historické sociologii. Jako určitá hříčka v tomto čísle *Historické sociologie* byl pak míněn český překlad anglické studie Davida Inglise [2015: 25–46].

Jen stručně uvedme, že obvyklými redakčními procedurami a nutnou rutinou prošlo také přítomné číslo *Historické sociologie* roku 2016. Určitě se vyplácí, že příspěvky procházejí oponenturou členů redakční rady, ale především externích recenzentů. Autoři textů mají tím pádem nastaveno to správné zrcadlo a jejich výkon se ještě zvýší, navíc hlavně kvůli stylistickému sjednocení procházejí texty rovněž důslednou jazykovou kontrolou. Pro tentokrát je třeba z užšího redakčního kruhu ocenit činnost výkonné redaktorky Kateřiny Soukalové a jazykové redaktorky Terezy Tomáškové. Domnívám se naopak, že netřeba zvláště prezentovat a komentovat jednotlivé příspěvky. Potenciální čtenáři nechtě sami posoudí, zda vůbec stojí za to se těmito texty zabývat.

Na závěr budiž řečeno: bylo by pro nás velkou útěchou, kdyby přimknutí k oboru historická sociologie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy a také k jeho periodiku pomohlo minimálně po nějaký čas si zachovat duševní rovnováhu, když disruptivní inovace zahrozí. Pak už jen hlavně neztratit glanc, kdyby nás disrupce náhodou převálcovala. Aspoň si dodatečně zdůvodníme „proč a jak“, nicméně doufám, že buď k ničemu takovému nedojde, nebo že budeme na náraz připraveni. Vůbec by přece neuškodilo, kdyby se vítr jenom trochu opřel do plachet a vytvořil spektrum disruptivních inovací také v příslušné vědecké oblasti.

Bohuslav Šalanda

Literatura

- Árnason, Johann Pál – Maslowski, Nicolas [2015]. Introduction: Situating historical sociology. *Historická sociologie. Časopis pro historické sociální vědy* 2/2015: 5–8.
- Burke, Peter [2013]. *Společnost vědní II. Od Encyklopedie k Wikipedii*. Praha: Karolinum.

- Christensen, Clayton M. [1997]. *The Innovator's Dilemma*. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.
- Inglis, David [2015]. Co stojí v dnešní sociologii za ochranu? Prezentismus, historické vize a použití sociologie. *Historická sociologie. Časopis pro historické sociální vědy* 1/2015: 25–46.
- Eriksen, Thomas Hylland [2015]. *Tyranie okamžiku*. Brno: Doplněk.
- Shore, Marci [2015]. Jews and Cosmopolitanism. An Arc of European Thought. *Historická sociologie. Časopis pro historické sociální vědy* 2/2015: 61–81.
- Stråth, Bo [2015]. The Nineteenth Century Revised: Towards a New Narrative on Europe's Past. *Historická sociologie. Časopis pro historické sociální vědy* 2/2015: 9–26.
- Šubrt, Jiří [2015]. The Society of Individuals: How to Solve the Dilemma of Individualism and Holism in Historical Sociology. *Historická sociologie. Časopis pro historické sociální vědy* 1/2015: 9–23.
- Wagner, Peter [2015]. From Domination to Autonomy: Two Areas of Progress in World-sociological Perspective. *Historická sociologie. Časopis pro historické sociální vědy* 2/2015: 27–44.